

RONDE HOEP

Polderplan 2.1

Zelf aan de slag met de schoonste polder van het land!

Datum: januari 2023

Opdrachtgever: Kernteam Ronde Hoep

Opsteller: Martine Leewis, Pietjan de Jong

Status: Concept

2.0

ORG-ID

ORGANISATIE & BELEIDSONTWIKKELING

Nijverheidsweg 16a, 3534 AM Utrecht | Postbus 40346, 3504 AC Utrecht | www.org-id.org | info@org-id.org | 030 29 92 084
KvK 281 03323 | BTW 8137.19.343.B.01 | NL57RAB00375093567

Inhoud

1. Waarom dit plan?.....	2
1.1. Aanleiding polderproces volgens de boeren van de Ronde Hoep.....	2
1.2. Pluspunten en uitdagingen van de Ronde Hoep.....	2
2. Aan de slag!.....	5
2. We pakken betere benutting van mest als eerste managementmaatregel op.....	9

1. WAAROM DIT PLAN?

1.1. Aanleiding polderproces volgens de boeren van de Ronde Hoep

In de woorden van het kernteam:

"We waren boos en gefrustreerd over alles wat er op ons af komt, maar vooral over de manier waarop; het 'stikstofkaartje'¹ in het bijzonder. Het leek een herhaling van de eerste aanleiding van het gebiedsproces "de studie van landschapsarchitecten" waarin over en niet met ons gesproken werd. Het al twee jaar lopende gebiedsproces werd daarom door ons stil gezet. Na gesprekken met de bestuurlijke begeleidingsgroep, de gemeente, de provincie en de uitwisseling van brieven met o.a. LNV besloten wij, de boeren in de Ronde Hoep polder met elkaar in een polderbijeenkomst de handschoen weer op te pakken, en zelf met een voorstel te komen. Want: 'Je kan beter zelf schieten, dan dat er op je geschoten wordt'. Daarmee gaan wij in op de uitnodiging van Gedeputeerde Esther Rommel van de Provincie Noord Holland. In dit epistel staat weergegeven wat wij denken dat we kunnen bereiken om emissies te beperken, waterkwaliteit en biodiversiteit te verbeteren en bodemdaling te remmen. Dit onder de strikte voorwaarde dat we perspectief hebben en houden op een gezonde bedrijfsvoering in een polder waar we trots op zijn en ons thuis voelen. Waarbij er waardering is voor alles wat we al gezamenlijk en individueel bereikt hebben, en wat we willen doorgeven aan de volgende generatie."

Als penvoerders van de boeren van de Ronde Hoep hebben Piet Jan de Jong (PPP Agro Advies) en Martine Leewis (ORG-ID) bijgaand document opgesteld, ter commentaar voorgelegd aan de boeren en ter informatie besproken met de gebiedspartners. Het hieruit resulterende 'polderplan' is bedoeld om het gesprek over de toekomst van de Ronde Hoep te (her) openen. Waarbij het besef leidend is, dat niemand precies weet hoe de landbouwtransitie er uit komt te zien en dat de initiatiefnemers als mensen die hun nek uitsteken, voldoende steun in de rug moeten voelen om de noodzakelijke stappen te zetten. Er zal het nodige vertrouwen tussen overheid en boeren hersteld moeten worden, en dat werkt het beste als je samen kleine stapjes vooruit zet. Langs de beproefde lijn van 'samen meten, samen weten, samen handelen', stellen we in bijgaand plan voor wat we willen doen, waaraan dat kan bijdragen, en wat we van anderen nodig hebben".

1.2. Pluspunten en uitdagingen van de Ronde Hoep

De Ronde Hoep is een typische veenweidepolder, met een open agrarisch weidelandschap en een uniek slotenpatroon, dicht bij het stedelijk gebied van Amstelveen en Amsterdam. De oppervlakte van de polder bedraagt ruim 1265 ha, waarvan 900 ha in agrarisch gebruik waarvan 155 ha natuurreservaat (in eigendom bij Landschap Noord-Holland, maar verpacht en dus in gebruik bij agrariërs). De polder is een waardevol weidevogelgebied, waar het, in tegenstelling tot veel andere gebieden, goed gaat met de weidevogels. Ervaring leert intussen dat er verschillende belevingen zijn ten aanzien van 'natuur' en 'biodiversiteit'. Boeren in de Ronde Hoep zijn trots op 'hun' weidevogels, vinden het jammer als de sloten zwart en 'dood' zijn en lopen warm voor een groene, gezonde, mooie polder. Hoe dit precies te vertalen is naar doelen en maatregelen voor versterken van de natuurwaarden, is onderdeel van het leerproces.

Het reservaat ligt in het hart van de ronde polder; de boerderijen en stallen liggen aan de buitenkant. Vlak bij de Ronde Hoep ligt het Natura 2000 gebied Botshol. De relatie tussen emissies (CO₂, ammoniak, methaan) uit de Ronde Hoep en de belastingen op de Botshol (achteruitgang bepaalde stikstofgevoelige

¹ 'Stikstofkaartje' slaat op het door LNV gepubliceerde kaartje met de verwachte benodigde stikstof depositie reductie rondom Natura 2000 gebieden. Hoewel nadrukkelijk niet bedoeld om locatie specifiek te zijn, wekt het de indruk voor de Ronde Hoep, dat pal naast het Natura 2000 gebied Botshol ligt, dat een reductie tot 90% nodig is.

planten en verslechtering waterkwaliteit) is niet één op één te leggen, waardoor het complex is om 'knoppen' te vinden waaraan we kunnen draaien. Dit laat onverlet dat de boeren binnen de mogelijkheden samen met Natuurmonumenten en de Provincie Utrecht (waar Botshol onder valt) willen onderzoeken hoever we kunnen komen om de natuur in de Botshol te laten floreren.

Om te komen tot vermindering van milieubelasting, meer ruimte voor koeien in de wei samen met weidevogels is extensivering (minder koeien/ha grond) een middel om dit te bereiken. Wij hebben dit ook onderschreven in ons eerder geschreven plan van aanpak². Hierbij is het zaak te beseffen dat grond toevoegen aan een bedrijf, zonder extra koeien met meer melkopbrengsten, geld kost. Het opwerpen van allerlei wettelijke beperkingen vanuit de overheden, zoals het niet mogen bemesten van slootkanten enz. zet het inkomen van veehouders verder onder druk. Steeds meer land wordt daarmee minder productief. Boeren in de Ronde Hoep zijn gemiddeld kleiner dan het gemiddelde bedrijf in Nederland en het Groene Hart en al redelijk extensief³. Daarmee hebben de veehouders, door te luisteren naar de maatschappij, dus al een hogere kostprijs per hectare. Dit is deels opgelost met de ontwikkeling van 'tweede takken'; als boerderijwinkels of campings maar ook dit is eindig en past niet iedereen. Andere oplossingen moeten dus gevonden worden. Tot nu toe wordt vanuit de markt gestimuleerd om schaalvergroting en intensivering in versterkte mate door te zetten; veel goedkope zuivel produceren. In de Ronde Hoep willen we een eerlijke prijs per liter melk en per hectare.

Als veenweidegebied heeft de Ronde Hoep te maken met bodemdaling en CO₂ uitstoot uit veen door veenverbranding. De bodem daalt hier met gemiddeld 6 mm per jaar. Dat gaat gepaard met een uitstoot van broeikasgassen van 13-43 ton CO₂ equivalenten/ha/jaar. De provincie Noord Holland heeft in de pas gepubliceerde Veenweidestrategie (RVS) doelen geformuleerd om bodemdaling tegen te gaan; het voorlopige doel is de bodemdaling in 2030 met 50% te remmen en daarmee evenredig bij te dragen aan vermindering van de CO₂-uitstoot door veenoxidatie. Al voor de formulering van de RVS is in het gebiedsproces is de ambitie gedeeld door alle gebiedspartners om tot een reductie van 37% te komen. Hierin zijn diverse mogelijkheden voor het remmen van bodemdaling benoemd en is er de wens deze ook uit te proberen. Hierbij willen we integraal kijken welke effecten dit heeft op bodemdaling maar ook op onder andere het watersysteem (watervraag en bergend vermogen), de waterkwaliteit en de manier van boeren. Zie onder 'aan de slag' hoe we hier voortvarend mee aan de gang gaan.

De wateropgave valt uiteen in twee delen: voor wat betreft waterkwaliteit is de Ronde Hoep aangewezen als waterlichaam onder de Kaderrichtlijn Water (KRW). Het KRW-oordeel over de huidige waterkwaliteit in het KRW-waterlichaam "Vaarten Ronde Hoep" en de ecologie van sloten in de Ronde Hoep is op sommige aspecten (vis, stikstof) goed, maar op andere aspecten nog ontoereikend of matig (macrofauna, waterflora, fosfor). Dit ondanks dat de chemische waterkwaliteit de laatste jaren is verbeterd. De oorzaken zijn diffuus. De ruilverkaveling die in het verleden heeft plaatsgevonden (met hogere peilopzetten als bijeffect) heeft geen positieve invloed gehad. Bovendien zijn veel sloten in het gebied ondiep met een sliblaag. Voortdurende nieuwe aanwas van bagger belemmert het herstel van de ecologische kwaliteit en ook opwerveling van modder door kreeften zorgt er voor dat vegetatie zich niet of moeilijk kan vestigen. We hebben als gemeenschappelijk streefbeeld eerder geformuleerd: 'Een mooie boerensloot'; uitwerking volgt

² Plan van Aanpak Gebiedsproces Ronde Hoep, juni 2021, te verkrijgen via leewis@org-id.org. Op basis van dit plan van aanpak heeft het gebiedsproces financiering gekregen van de gebiedspartners voor de uitwerking van de plannen en eerste bodemdaling remmende maatregelen. Dit polderplan is een concretisering van het eerdere plan van aanpak.

³ Ter vergelijking: in Zuid Holland (Groene Hart) is de gemiddelde melkproductie per jaar 939.750 liter, in de Ronde Hoep 684.500 liter (met een variatie tussen 352 en 1066). De totale melkopbrengst ligt onder het landelijk gemiddelde; 12.000 liter per hectare gemiddeld.

hieronder. Ten aanzien van de waterkwantiteit is er vooral sprake van periodiek te veel (steeds vaker voorkomende hevige piekbuien) en te weinig (langdurigere droge periodes) water.

De Ronde Hoep kent, naast de bovengeschetste uitdagingen, ook duidelijke pluspunten. We hebben 100 % koeien in de wei. We zijn een van de meest succesvolle weidevogelgebieden. Op fietsafstand van Amsterdam, Amstelveen en Ouderkerk a/d Amstel, met een traditie van samenwerkende, naar buiten gerichte ondernemers, is het een prima plek om de afstand tussen stad en platteland kleiner te maken. Er zijn al boerencampings, boerderijwinkeltjes, gelegenheid om bijeenkomsten te organiseren op de boerderij. Hierbij moet wel bedacht worden dat de partners van boeren vrijwel allemaal al banen hebben; extra 'neventakken' organiseren lukt niet zomaar. Er zijn kansen om duurzame energie op te wekken en ideeën voor groen-blaauwe diensten. We moeten dit als gebied bekijken.

Centraal in onze aanpak staat een economisch- en ecologisch gezond bedrijfsmodel. Vanuit de overtuiging dat als de melkveehouders in de Ronde Hoep vertrouwen in de toekomst hebben, de basis gelegd is voor het uitvoeren van noodzakelijke maatregelen. Welke maatregelen we voorstellen, waaraan dat bijdraagt en onder welke voorwaarden we aan de slag kunnen volgt hierna.

2. AAN DE SLAG!

Hieronder volgt in acht punten wat we willen gaan doen. Het leeuwendeel is een nadere uitwerking van wat we in de bouwsteengroepen 'bottom up' intussen bedacht hebben. In de uitleg eronder staat vervolgens waarom dat is, waaraan het bijdraagt en wat er van wie nodig is om te zorgen dat het werkt. Eerst ons 'acht punten plan' in het kort, daarna per punt nader uitgewerkt.

Samenvatting:

Wat gaan we doen?

1. We gaan met het nemen van managementmaatregelen aan de slag met het terugbrengen van de emissies van onze bedrijven. Daarmee geven we invulling aan kringlooplandbouw.
2. We pakken betere benutting van mest als eerste management maatregel aan
3. We gaan voortvarend aan de slag met vermindering van de CO2 emissie en daarmee samenhangende bodemdaling remmende maatregelen
4. We werken actief mee aan verdere extensivering
5. We gaan aan de slag met de verbetering van waterkwaliteit
6. We versterken gezamenlijk de natuurwaarden en de biodiversiteit
7. We onderzoeken samen aanvullende bronnen van inkomsten en leveren maatschappelijke diensten
8. We hebben een echt integrale benadering nodig

1. **We gaan aan de slag met het terugbrengen van de emissies van onze bedrijven naar lucht (CO₂, NH₃) bodem(stikstof en fosfaat) en water(stikstof en fosfaat). Daarmee geven we invulling aan kringlooplandbouw. Dit willen we doen door het nemen van korte termijn en lange(re) termijn management maatregelen. We nemen daarbij ieders Kringloopwijzer als uitgangspunt om zo te leren van elkaar. We hebben al een onderzoek uitgevoerd hoe iedereen in de polder hier tegen aan kijkt.**

Figuur 1 Mogelijke management maatregelen

Niet verrassend; maatregelen die direct uit te voeren zijn, zonder grote investeringen, zijn het populairst. Tijdens de polderbijeenkomst van 28 oktober 2022 bleken verlagen ruw eiwit in het rantsoen en met water verdunde mest uit rijden, als eerste aangepakt kunnen worden. Op zich voor de hand liggende maatregelen als 'extensiveren door meer grond' scoorden lager, omdat de Ronde Hoep al behoorlijk extensief is. Een kanttekening die bij 'spoelen van de roosters met water' gemaakt wordt, is dat dit tot extra benodigde (dure) opslagcapaciteit leidt. En dure maatregelen waarvan het vooralsnog onzeker is of ze financieerbaar en juridisch houdbaar zijn, zoals emissiebeperkende apparatuur of – vloer, staan onderaan.

Bij CO2 reductie maken we een onderscheid tussen het beperken van CO2 emissie uit bodemdaling en CO2 emissie uit het productieproces van de veehouderij zelf. Hierbij zijn de volgende maatregelen populair:

Figuur 2 CO2 reductie maatregelen

Opnieuw een betere mestbenutting én extensivering. Ook bij beoogde korte termijn maatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren, scoort de betere mestbenutting hoog, gevolgd door het verminderen van (gebiedsvreemd) inlaat water. Op de langere termijn staat voor water het voorkomen van oeverafkalving,

Figuur 3 Korte termijn watermaatregelen

sloot- en slootkantbeheer en het beperken van erfafspoeling centraal.

Figuur 4 Lange termijn watermaatregelen

Hierbij is het zaak om vooruit te kijken in de werkgroepen naar de relatie tussen de vaak nog vast te stellen 0 situatie, de te nemen maatregelen en de te verwachten effecten. Daarbij is het goed om samen te leren aan welke doelen bepaalde maatregelen naar verwachting bijdragen. Uit een recente studie van PPP Agro-Advies in opdracht van de provincie Zuid-Holland blijken de volgende indicatieve en potentieel haalbare milieuwinsten per maatregel (figuur 5). Hierbij valt bijvoorbeeld op dat, naast de populaire optimalisatie van voeding/rantsoen (20%) en minder en beter bemesten (25%) door het goed toepassen van de lange termijn maatregelen van techniek en stalaanpassingen (55%) nog steeds heel kansrijk zijn om ammoniak te reduceren. Dat voeradditieven, technische aanpassingen en extensiveren óók bijdragen aan CO2 reductie, net als WIS. En dat techniek, extensiveren, beter gebruik van mest en meer en beter eigen ruwvoer ook significant bijdragen aan de verbetering van de waterkwaliteit, naast slootkantbeheer, verminderen erfafspoeling of verminderen inlaatwater. De mogelijke maatregelen zijn in te delen naar 'korte termijn'

(kunnen we meteen mee aan de slag), 'tactisch'/middellange termijn (moet een deel van de bedrijfsopzet voor worden aangepast, maar levert wel het nodige op) en 'strategisch/lange termijn' (kan in potentie veel opleveren, maar kost meer moeite/vergt – grote – investeringen.) Welke maatregelen precies te nemen zijn in welke combinatie, is aan de deelnemende ondernemers; onderstaand overzicht helpt bij het bepalen van wat kan en wat daarvoor nodig is.

Figuur 5 Indicatieve en potentieel haalbare milieuwinsten per maatregel

2. We pakken betere benutting van mest als eerste managementmaatregel op.

Een betere benutting van mest is een favoriete management maatregel. Voor wat betreft de Ronde Hoep willen we bekijken hoe we tot een vermindering van ammoniakemissie kunnen komen waarbij de waardevolle ruige mest ten behoeve van de weidevogels (zoveel mogelijk) in stand kan blijven.

Ook willen we kijken of mestvergisten, waarin energieproductie, methaanuitstoot vermindering en betere benutting van de mineralen in mest hand in hand kunnen gaan.

Het grootste gat in de kringloop is de verwerking van menselijk fecaliën. Terugwinning van nuttige mineralen hieruit verdient meer aandacht. Nu is dit nog niet mogelijk omdat er nog geen vierde zuiveringstrap op de zuivering zit, en dus bijvoorbeeld medicijnresten niet afgevangen worden. Aangezien ons waterschap hierin vooruitstrevend is willen we kijken wat de mogelijkheden zijn.

Wat hebben we van wie nodig om managementmaatregelen te gaan nemen?

1. Helder beeld van uitgangspositie(referentie) en doelen.
2. Ruimte om te experimenteren waarbij het doen van metingen op korte (sensoren bijv.) en langere termijn (1 jaar) de voortgang inzichtelijk maakt.
3. Als wij stikstofruimte creëren, moet dat óf (als het voor bijvoorbeeld voor woningbouw of transport gebruikt wordt) afgetrokken worden van de reductieopgave van de boeren, óf daadwerkelijk ten goede komen voor de Ronde Hoep.
4. Een ruggensteun vanuit de overheid op juridisch en financieel gebied. Wij geloven in de levensvatbaarheid van onze polder. Maar wij willen als voorloper niet afgerekend worden op het feit dat we onze nek uitsteken. Ook vinden wij dat de kosten en investeringen van experimenten niet eenzijdig bij ons gelegd behoren te worden. Sowieso is financiering onder de huidige voorwaarden van de bank moeilijk te krijgen bij een Natura 2000 gebied als de Botshol. Een bijzondere status als experimenteergebied⁴ kan hierin wellicht uitkomst bieden.
5. Versterken onderling vertrouwen en leervermogen tussen boeren maar zeker ook tussen gebiedspartners en boeren. Van elkaar leren veronderstelt een zekere mate van openheid én de bereidheid elkaar constructief kritisch te bevragen. Niet iedereen deelt zomaar de kringloopwijzer of geeft een kijkje in de eigen keuken of stal.
6. Actieve betrokkenheid van gebiedspartners, bijvoorbeeld voor de inzet van zuiveringslib

3. We gaan samen voortvarend aan de slag met vermindering van CO2 emissie en daarmee samenhangende bodemdaling remmende maatregelen, zoals water infiltratiesystemen (WIS), greppelinfiltratie en Klei op Veen.

In de werkgroep Bodemdaling is al onderzocht welke percelen en ondernemers deel willen nemen aan pilots met WIS, greppelinfiltratie en Klei op Veen. We leggen in onze analyse van mogelijke bodemdaling remmende maatregelen nadrukkelijk de relatie met de vereisten van een gezonde bodem en het watersysteem. De polder moet ook water kunnen bufferen en voldoen aan de waterkwaliteitsdoelen van de KRW. Uit de bouwsteengroep blijkt genoeg animo om nu aan de gang te gaan. We willen beginnen met WIS met de boeren die nu willen, en vervolgens ruimte bieden aan boeren die met Klei in Veen aan de gang willen.

Nodig om bodemdaling remmende maatregelen te nemen:

Subsidie voor de investeringen hierin. Afhankelijk van de te nemen maatregelen is hiervoor naar inschatting € 4-7 miljoen bovenop bestaand beleid voor nodig.

⁴ Met 'experimenteergebied' bedoelen we dat de polder een aparte status krijgt waarin dingen uitgetoetst mogen worden. Zoals proefstallen op individueel ondernemersniveau.

4. We werken actief mee aan verdere extensivering

Extensiveren kan, zie figuur 5, een substantiële milieuwinst opleveren voor ammoniakreductie (10%), CO₂ reductie (10%) en het verbeteren van de waterkwaliteit (20%). Maar ook in het vergroten van de biodiversiteit. Boeren die extra grond verwerven zonder meer koeien te gaan houden zullen, afhankelijk van bedrijf en boer, minder gaan bemesten met kunstmest, meer gaan beweiden met de koeien, meer biodiversiteit (kruidenrijk grasland, weidevogels) produceren. Er is in potentie op dit moment ongeveer 80 ha grond beschikbaar. Maar om het kopen of pachten en vervolgens beheren van extra grond mogelijk te maken, zonder dat er extra koeien komen, betekent dat er óf iets aan de verkoop- of pacht prijs gesleuteld moet worden, en/of dat er andere inkomsten tegenover staan. Een grove rekensom leert dat er 30.000 euro per hectare nodig is voor een bijdrage in de aanschaf. Voor de kortere termijn is dan ongeveer € 2.5 miljoen nodig. Voor de langere termijn kan dit oplopen tot het drievoudige. Als de boeren het moeten kopen, moeten ze liquiditeiten hebben om het te kunnen kopen. Financierbaarheid binnen zone Natura 2000 gebied is problematisch. Volgende stap kan zijn dat overheid (of een andere partij) grond koopt en uitgeeft in pacht.

Wat hebben we nodig om meer te extensiveren?

- Afspraak dat grond behouden blijft voor de landbouw en natuur van en rond de Ronde Hoep, en meer specifiek bijvoorbeeld niet opgekocht wordt om stikstofruimte voor de bouw of infrastructuur te creëren. Of aftrek van de geleverde stikstofruimte van de totale opgave voor de Ronde Hoep.
- Regie op grondruil/herverkaveling. Inzet van provinciale gronden voor experimenten, als voorloper op de definitieve uitwerking van het plan. De provincie komt binnenkort met pachtvoorwaarden voor het eerste gebied dat beschikbaar komt.
- Inzicht in wat de boeren die hier gebruik van maken daadwerkelijk gaan veranderen in hun bedrijfsvoering.
- Oplossing voor staatssteun problematiek
- Oplossing voor de tegengesteld werkende vergoedingen vanuit de markt die intensivering bevorderen

5. We gaan aan de slag met de verbetering van waterkwaliteit en waterbeheer

Over het verbeteren van de waterkwaliteit is onder punt 1 al het nodige gezegd. Specifieke maatregelen die de waterkwaliteit kunnen versterken zijn het beperken van erfafspoeling (op basis van erfscans te bepalen), versterken slootkantbeheer, beperken van het inlaten van gebiedsvreemd water en het tegengaan van afkalvende oevers. We streven t.a.v. grondwater peilopzet naar ongeveer 40 cm onder maaiveld. Voor het verbeteren waterkwaliteit is de werkgroep aan de slag met zaken zoals gefaseerd slootschonen, baggerspuiten, natuurvriendelijk oevers, oeverafslag beperken etc. De komende tijd willen we hier extra ambitie op zetten.

Wat hebben we nodig voor de wateropgave?

- Meer en betere afstemming met de gebiedspartners
- Betere afspraken over (betaling van) langjarige groen-blauwe diensten.

6. We versterken gezamenlijk de natuurwaarden en de biodiversiteit

Voor de boeren in de Ronde Hoep betekent versterken van de biodiversiteit vooral het behoud van de polder als succesvol weidevogelgebied. Het doel is: een nog robuuster gebied maken; minder afhankelijk van externe invloeden. Nu zijn sommige gebieden te droog, andere te nat, wellicht valt er iets te ruilen. Nodig: een betere integratie tussen reservaat en landbouwgebied, dit is te onderzoeken. Daarnaast gaan we kansen voor het versterken van biodiversiteit onderzoeken op het erf, in het water en op het land, in samenhang met andere opgaven. Hiertoe gaan we gezamenlijke excursies op eigen erf en

polder organiseren, onder begeleiding van een inspirerende deskundige vanuit ons collectief. Op deze manier willen we invulling geven aan een nog natuur inclusievere landbouw in de Ronde Hoep.

7. We onderzoeken samen aanvullende bronnen van inkomsten en leveren maatschappelijke diensten

Plattelands (verblijfs)recreatie, boerderij winkels, een zorgboerderij of kinderopvang, energie coöperatie; als agrarische enclave in sterk verstedelijkt gebied gebeurt er al veel en kan er nog meer. Hier moet iedere ondernemer wel de eigen keuze in kunnen maken, maar van elkaar leren en elkaar inspireren is nuttig en nodig. En verbindt stad en platteland. Ook hier zullen het komend jaar een aantal studiebijeenkomsten voor georganiseerd worden.

8. Integraliteit

De integraliteit willen we met dit aparte en laatste punt benadrukken en aandacht voor vragen. Veel overheids wensen en overheidsbeleid is gericht op specifieke thema's als waterkwaliteit, ammoniakemissie, bodemdaling enz. Al deze thema's komen samen op een agrarisch bedrijf en daarmee wordt van veehouders gevraagd om hier een samenhangende oplossing in te bedenken. Gezien de hoeveelheid wensen, beleidsvoornemens enz. die op ons afkomen, de zeer sterke neiging om een zeer hoge tijdsdruk hieraan te koppelen, niet in de laatste plaats ingegeven door te laat inzetten van beleid, vraagt enorm veel van alle gebiedspartners in ons gebiedsproces.

Aandacht voor de integraliteit betekend het maken van keuzes waarin zaken worden afgewogen. Een voorbeeld hiervan in de Ronde Hoep is bijvoorbeeld de tegenstelling om te komen tot minder ammoniakemissie (uit het uitrijden van ruige stalmest) in combinatie met de productie van ruige stalmest die goed is voor de weidevogels. Milieu en natuur zijn hierin niet altijd gelijk gericht. Wij willen die keuzes zo goed mogelijk onderbouwd maken, samen met onze gebiedspartners om tot het optimale te komen. Per definitie is dan per thema niet altijd het maximale mogelijk. Komen tot een optimale situatie in brede zin is ons streven.

Onze aanpak is gebaseerd op gezamenlijk leren. Gewoon beginnen, goed monitoren, korte lijnen met de gebiedspartners, en gezamenlijk bijsturen. Samen meten (monitoren) samen weten (ervan leren) samen handelen (aan de slag!). Werken aan wederzijds vertrouwen, successen vieren, en veel aandacht hebben voor de zaken die 'schuren'. Want van (het bespreekbaar maken van) schuurpunten leer je het meest. Onderkennen dat het een *gezamenlijk* proces is, waarbij ook de gebiedspartners iets te ontwikkelen en te ontdekken hebben. Als we een beproeft recept voor de landbouwtransitie zouden hebben, zouden we geen polderproces nodig hebben. Het polderproces wil zwaluwstaarten met overheidsdoelen, maar is niet opgezet om beleid uit te voeren. Het ecologisch, milieukundig en economisch volhoudbaar verdienmodel voor de boeren staat centraal. De provincie heeft aangegeven behoefte te hebben aan een proeftuin voor het Provinciaal Plan Landelijk Gebied (PPLG) en dit samen met de landbouw te willen ontwikkelen. Het al lopende gebiedsproces van de Ronde Hoep biedt hier een ideale voedingsbodem voor.